

АГУЛЬНАЯ КАНЦЭПЦЫЯ Вывучэння РОлі ІМЕСЦА ДВАРАНСТВА БЕЛАРУСІ ў САЦЫЯЛЬНА-ЭКАНАМІЧНЫМ РАЗВІЦЦІ КРАЯ ПЕРЫЯДУ КАПІТАЛІЗМУ

А. П. Жытко

г. Мінск

У савецкай гістарыяграфіі не надавалася належнай увагі навуковай распрацоўцы гісторыі дваранскага саслоўя Расійскай імперыі перыяду капіталізму. А яшчэ больш істотным з'яўлялася тое, што спробы такой распрацоўкі вяліся на базе партыйна-класавага метадалагічнага прынцыпу. Таму і самі навуковыя пошукі і іх вынікі абмяжоўваліся пераважна пытаннямі саслоўна-палітычнага характару. У прыватнасці, увага гісторыкаў канцэнтравалася на абгрунтаванні палажэння аб неправамернасці існавання дваранскага саслоўя на гэтым новым этапе па той прычыне, што яно з'яўлялася перажыткам феадальнай эпохі.

Шляхам экстрапаляцыі дваранскай саслоўнасці феадальнай эпохі на парэформенны перыяд рабіліся адназначныя вывады аб яго рэакцыйнай сутнасці ва ўмовах развіцця краіны па шляху капіталізму. Пры гэтым не ўлічвалася ні аб'ектыўная неабходнасць адносна працяглага пераходнага перыяду ад феадалізму да капіталізму, ні непазбежнасць на гэтым этапе буржуазіей трансфармацыі дваранскага саслоўя.

Такім быў вынік канцэптуальнай абмежаванасці даследавання гісторыі дваранскага саслоўя Расіі ў парэформенны перыяд. Ён стаў непазбежным у сувязі з тым, што вывучэнне ролі дваранства ў эканамічным развіцці краіны і фарміраванні капіталістычнага сектара сельскай гаспадаркі ігнаравалася. А між тым яшчэ ў свой час П.Б. Струве адзначаў, што "За перыяд паміж сярэдзінай XVIII і сярэдзінай XIX стагоддзяў у Расіі паступова сфарміравалася эканамічная сістэма... - прыгонная гаспадарка. Яе вызначальнай рысай была рыначная вытворчасць, якая выкарыстоўвала паднявольную, а не свабодную працу". [1, 242]. Гэта азначае, што характар дваранскай вытворчасці не супярэчыў капіталістычнай стадыі, заставалася толькі правесці неабходныя змяненні ў арганізацыі працы.

У сувязі з гэтым у аснову канцэпцыі даследавання гісторыі дваранства Беларусі на вызначаным адрэзку часу неабходна пакласці раскрыццё сутнасці яго ўнутрысаслоўнай трансфармацыі ва ўзаемасувязі з гаспадарча-эканамічнай дзейнасцю ва ўмовах станаўлення і развіцця капіталістычных адносін. Для Беларусі такая накіраванасць даследавання мае асаблівае значэнне ў сувязі з тым, што царскі ўрад па палітычных матывах абмяжоўваў грамадска-палітычную дзейнасць і

дзяржаўную службу дзаранскага саслоўя гэтага краю, тым самым выпіхваў яго пераважна ў гаспадарча-эканамічную сферу.

Важным аспектам у канцэпцыі даследавання гісторыі дваранства з'яўляецца і прызнанне яго асаблівай ролі ў набліжэнні Расіі да еўрапейскай цывілізацыі, у фарміраванні сацыяльна-эканамічнага абрысу новага фамадства.

У расійскай гісторыі дваранства ніколі не ведала арганізацый абшчыннага тыпу, таму над ім не існавала пастаяннай апекі калякыву. У сувязі з гэтым яно было больш свабодным і індывідуальным ва ўсіх сваіх праяўленнях. Адсюль і большая схільнасць дваранства ў параўнанні з іншымі саслоўямі да навацый, яго гатоўнасць да засваення новых формаў культуры і стандартаў паводзін. Тое, што сацыяльнае быццё дваранства адбывалася ў арганізацыях неабшчыннага тыпу, спрыяла і больш раньняму праяўленню ў яго асяродку індывідуалізму, у праціглегласці ўласцівай для Расіі саборнасці [2, 521].

Індывідуалізм як важная сацыяльная рыса носьбітаў еўрапейскай цывілізацыі ў пэўнай ступені быў уласцівым і для дваранства Беларусі. У адрозненне ад расійскага, яно фарміравалася ў Вялікім княстве Літоўскім і Рэчы Паспалітай ва ўмовах панавання шляхецкай дэмакратыі. Таму пачуцці гонару і гіднасці, вера ў сябе і свае здольнасці вырашаць усе жыццёвыя праблемы вылучаюць яго сярод іншых сацыяльных супольнасцей. Усё гэта наладжвала адбітак як на грамадска-палітычныя вобрызы дваранства Беларусі, так і на яго гаспадарча-эканамічную дзейнасць.

Істотным пры распрацоўцы тэмы з'яўляецца ўлік таго, што ў Беларусі значны ўплыў на сацыяльна-эканамічныя працэсы аказвала своеасаблівая нацыянальная і веравызнальная структура насельніцтва. Прычым не ўтым сэнсе, што яна была шматнацыянальнай і шматканфесійнай. Такое ўласціва было шмат якім рэгіёнам Расіі. Асаблівасці Беларусі выцякалі з таго, што тут размежаванне насельніцтва па рэлігійнай прыкмеце ў шэрагу выпадкаў супадала з іх сацыяльна-класавым размежаваннем.

У прыватнасці, такая сацыяльная катэгорыя насельніцтва, як буйназемельныя дваране, у большасці сваёй адносілася да каталіцкага веравызнання і ў сувязі з гэтым ідэнтыфікавала сябе звычайна з паякамі ці ліцвінамі-католікамі. У той жа час большасць сялянства адносілася да праваслаўнага веравызнання і лічылася беларусамі. А між тым гэтыя дзве сацыяльныя групы насельніцтва і на этапе капіталізму складалі аснову сельскагаспадарчага сектара эканомікі, знаходзячыся ў даволі цесных гаспадарча-эканамічных адносінах.

Размежаванне паміж большасцю дваран і сялянствам на падставе рознасці веравызнанняў і нацыянальнай прыналежнасці з'явілася адной з прычын размежавання гістарычнага адзінства беларускага народа, запаволенасці працэсу фарміравання беларускай нацыянальнай інтэлігенцыі, а значыць і нацыі. Пачуцці адчужанасці паміж дваранамі і сялянамі, якія з'яўляліся вынікам існавання сацыяльных супярэчнасцей, тут дапаўняліся духоўнай адчужанасцю. Таму, акрамя эканамічных, ніякіх іншых інтарэсаў паміж імі практычна не ўзнікапа.

З другога боку, няўхільна пашыраўся і прыток у Беларусь дваран расійскага паходжання. А гэта таксама не спрыяла стварэнню ўмоў для сацыяльнага партнёрства паміж дваранамі і сялянамі ў працэсе гаспадарчай дзейнасці. Да таго ж значная частка дваран расійскага паходжання ў Беларусі, калі нават не большасць з іх, самі гаспадаркай тут не ўаймаліся, а шляхам рознага роду камбінацый здавалі свае маёнткі ў арэнду, пераважна яўрэям.

Таму не толькі ў сялян, але і ў большасці дваран Беларусі, пачуццё Радзімы саступала месца пачуццю "тутэйшыя". Гэта не ў апошнюю чаргу паслужыла прычынай таго, што сама назва Беларусь практычна афіцыйна перастала ўжывацца і стала Заходнім краем імперыі.

Навукова дакладнае асвятленне гаспадарча-эканамічнай дзейнасці дваранства ў Беларусі ва ўмовах фарміравання рыначнай эканомікі немагчыма без уліку яга прававога статусу. Хаця па заходніх мерках і на рубяжы XIX - XX стагоддзяў уплыў расійскай дзяржавы на эканоміку заставаўся істотным, тым не менш у краіне к гэтаму часу ўжо наладжваўся свабодны рынак і адпаведныя капіталістычныя структуры. Гэта азначала, што самадзяржаўе, папіраючы правы чалавека, усё ж паважала правы ўласнасці, прызнавала свабоду вытворча-эканамічнай дзейнасці. Аднак, даючы "вольную" грамадству ў эканамічным, сацыяльным і культурным плане, царызм упарта не дапускаў у краіне палітычных свабод.

Разам з тым існавалі і шматлікія рэгіянальныя асаблівасці. У прыватнасці, Беларусь у гэтыя гады з'яўлялася рэгіёнам, у якім адсутнічалі не толькі палпычныя свабоды, але і шырокія маштабы набыто дзяржаўна-адміністрацыйнае ўмяшанне як у эканоміку, так і іншыя сферы жыцця грамадства. Дваранства тут не стала выключэннем у сувязі з яго апазіцыйнасцю ў адносінах да царызму.

Таму ўрадавая палітыка, скіраваная ў гэтым краі на супрацьпастаўленне сялян дваранству, абмежаванні і жорсткі кантроль за дзейнасцю дваранскіх карпаратыўных арганізацый, таксама як недапушчэнне дваран каталіцкага веравызнання да заняцця ўплывовых пасада на

дзяржаўнай службе, - усё гэта павінна аналізавацца ў першую чаргу з пункту гледжання яе адмоўнага ўплыву на развіццё неабходнага сацыяльнага партнёрства паміжвытворцамі сельскагаспадарчай прадукцыі. Такі напрамакдаследавання дазваляе раскрыць рэальную сутнасць аграрнай праблемы ў краіне, а галоўнае - выявіць прычыны і віноўнікаў яе абвастрэння ў канцы XIX ст, ён значна паглыбляе навуковасць падыходу ў выяўленні месца дваранскага саслоўя ў грамадстве, якое эвалюцыйным шляхам забяспечвала пераход ад феадалізму да капіталізму.

Звужэнне савецкімі гісторыкамі афарнай праблемы перыяду капіталізму да існавання дваранскага землеўладання прадвызначаўся спрошчаным падыходам расійскай інтэлігенцыі і сацыялістычных партый да яе вырашэння шляхам перадачы прыватных, несялянскіх землеўладанняў, у рукі сялян. Таму задача сучаснай гістарычнай навукі - разгледзець тагачасныя аграрныя праблемы не толькі з пазіцый, якія адлюстроўвалі мужыцкія аб ёй уяўленні, але і з пазіцый самога дваранства.

Для пераадолення састарэлых ідэалагічныхстэрэатыпаў адносна дваранскага саслоўя як галоўнага тормаза на шляху развіцця капіталізму яно павінна разглядаецца не толькі ў якасці аб'екта гісторыі, але і яе суб'екта. У сувязі з гэтым удаследаванні неабходна надаваць прыярытэт агульначалавечым, а не партыйна-класавым каштоўнасцям, як гэта было раней.

З улікам гэтага ўся жыццядзейнасць дваранства Беларусі павінна разглядаецца ў якасці састаўной часткі агульнага працэсу сацыяльна-эканамічнага і грамадска-палітычнага развіцця беларускага краю на этапе ўсталявання рыначных адносін. Вызначэнне месца дваранства ў гэтым працэсе дазваляе адказаць на пытанне аб яго ролі ў вырашэнні задачы, якая служыла прагрэсу ўсяго грамадства.

Прызнанне прымата агульначалавечых каштоўнасцей выведзе даследаванне на больш высокі ўзровень навуковых абагульненняў, звязаных з вызначэннем місіі дваранства на завершальным этапе яго гісторыі. У прыватнасці, абтым, што пастаўленыя леварадыкальнымі партыямі і рухамі на рубяжы XIX - XX стст. патрабаванні аб ліквідацыі дваранства аказаліся і запозненымі, і пярэчылі агульначалавечым каштоўнасцям. Таму і аднясенне рэвалюцыі 1905-1907 гг. да буржуазна-дэмакратычнай мела ўмоўны характар з палітычным падтэкстам.

Калі адысці ад абмяжаванасцяў класавага прынцыпу, то прыдзеца пагадзіцца, што агульначалавечыя каштоўнасці змяшчала ў сабе і гаспадарча-эканамічная дзейнасць дваранства як у галіне сельскай

гаспадаркі, так і прамысловасці. Гэтажытыцца і дзейнасці іх карпаратыўных арганізацый, сельскагаспадарчых таварыстваў і інш., якія ў самадзяржаўнай краіне няслі ў сабе асновы грамадзянскай супольнасці. І ўвогуле апазіцыйнасць большасці дваранства Беларусі да царызму на этапе капіталізму знаходзілася ў рэчышчы ўсё тых жа агульначалавечых каштоўнасцей.

Літаратура

1. Пайпс Р. Струве: левый ліберал. 1870-1905. - М., 2001.
2. Миронов Б.Н. Социальная история России периода империи (XVIII - начало XX в.). - СПб., 1999. Т. 1.